# DE TWIJFEL VAN EEN LEERLING

*De verloren herinneringen van Matteüs*

ANNO DOMINI 23-92

**Colofon**

ISBN: 978 94 6365 860 7
1e druk maart 2026
2e druk september 2026
© 2026, Richart Huijzer

Uitgeverij Elikser
Ossekop 4
8911 LE Leeuwarden
www.elikser.nl
Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra
Omslag: Matteüs en de Engel, Rembrandt van Rijn (1661), Louvre, Parijs
Fotobewerking: www.degrootmeesters.com
Handgeschilderde kunst voor iedereen.
Foto auteur: Lucia de Boer

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

# DE TWIJFEL VAN EEN LEERLING

*De verloren herinneringen van Matteüs*

ANNO DOMINI 23-92

ROMAN

Richart Huijzer

Elikser
UITGEVERIJ

## Inhoud

**DEEL 1** 9

**MIJN JEUGD EN JONGE JAREN, JERUZALEM EN ROME**

**Herinneringen van vóór het jaar 70**

1. De verloren stad 11
2. De dolk van Gideon 21
3. Verloren onschuld 29
4. Marcus 39
5. De zonen van de Galileeër 50
6. Het Samaritaanse bloedbad 60
7. De Jood uit Egypte 76
8. Hannah 90
9. Het graanschip naar Ostia 104
10. Balthasar 117
11. Ware wreedheid 130
12. Een god onder de goden 143
13. De zwarte nacht 159
14. Paulus 169
15. De laatste keer 181
16. Het verraad 194
17. Jacobus de Rechtvaardige 205
18. Op weg naar het einde 216
19. De opstand 228
20. De catastrofe 239

**DEEL 2** 257

**DE JAREN VAN WIJSHEID EN OUDERDOM, ALEXANDRIË EN ANTIOCHIË**

**Herinneringen van na het jaar 70**

21. De hand van de engel 259
22. De ziel van een zoeker 275
23. Weerzien 288
24. Alba 301
25. De gevleugelde leeuw 317

26. Joël 337
27. Een verdeeld huis 353
28. De zwarte dood 369
29. Hannah en Mirjam 387
30. De Birkath ha minim 402
31. Afscheid van Marcus 418
32. Het lied van de krekel 440

Epiloog 449

Verantwoording 453

Namenlijst 459

Kaart van het Romeinse Rijk in de eerste eeuw 463

*Voor Lucia*

*Zeer dun is de lijn die de feiten van de verbeeldingen scheidt, en zelfs verlangens van de vervullingen en het denkbeeldige van het gebeurde, want in feite zijn de verbeeldingen al feiten en de verlangens hun vervulling en het denkbeeldige gebeurt*

*Uit 'Jouw gezicht morgen' van Javier Marías*

# DEEL 1

## Mijn jeugd en jonge jaren, Jeruzalem en Rome

## Herinneringen van vóór het jaar 70

*Listen, my sons, to a father's instruction;*
*pay attention and gain understanding.*
*I give you sound learning,*
*so do not forsake my teaching.*
*For I too was a son to my father,*
*still tender, and cherished by my mother.*
*Then he taught me, and he said to me,*
*"Take hold of my words with all your heart.*
*keep my commands, and you will live.*
*Get wisdom, get understanding;*
*do not forget my words or turn away from them.*
*Do not forsake wisdom, and she will protect you;*
*love her, and she will watch over you.*
*the beginning of wisdom is this: Get wisdom.*
*Though it cost all you have, get understanding.*
*cherish her, and she will exalt you;*
*embrace her, and she will honour you.*
*She will give you a garland to grace your head*
*and present you with a glorious crown."*

Uit het boek Spreuken

# 1. *De verloren stad*

Mijn naam is Matteüs. Veel tijd heb ik niet meer. Ik ben oud en mijn hand is onvast geworden. De kracht die ik nog heb, wil ik besteden aan het verhaal van mijn leven. Iedereen denkt mij te kennen. Maar ze weten niet wie ik ben. Ik ben een Jood en niet alleen van geboorte. In deze overvolle stad, volgepakt met mensen en dieren, vol van leven maar ook van ellende betekent dat wat. Kretenzers, Cyprioten, Romeinen en anderen vinden elkaar hier op de marktplaatsen. De handel gaat onafgebroken door, over land via de karavaanroutes, van Griekenland via Klein-Azië naar het zuiden, naar Egypte en Judea en naar het noorden via de Middellandse Zee. De Orontes, de machtige rivier, de belangrijkste van de Levant, brengt zeelieden met zich mee uit verre streken, kleurrijk met wonderlijke talen en gewoonten. Het is hier een nooit aflatende stroom van herrie en zoemende insecten, een stad waar men vaak nauwelijks ouder wordt dan dertig tot veertig jaar en waar velen in het benauwde straatbeeld zichtbaar ziek zijn. Er wonen hier meer dan honderdduizend mensen, boven op elkaar. Een culturele smeltkroes, waar geweld en gevaar nooit ver weg zijn. De lijken liggen soms op straat te rotten en het is vrij normaal dat mensen niet de moeite nemen om de vaak onbekende doden, die hun geluk zochten in onze stad, te begraven. Soms wordt een lijk domweg uit het raam gegooid, hoewel van een raam eigenlijk geen sprake is, maar meer van een gat in de muur. Antiochië stinkt en op warme dagen is het er niet uit te houden. De huizen zijn soms vijf verdiepingen hoog. Van enige privacy is voor de meesten geen sprake. Velen wonen als varkens in een stal. Er is geen sanitair en slechts op sommige plaatsen in de stad zijn publieke watervoorzieningen. Overal om ons heen heerst ziekte en dood. Er zijn dagen dat ik er geen gat meer in zie. Toch wil ik vertellen over mijn leven, schrijven over wat ik heb gezien. Want ik kan schrijven. Ik zal schrijven. Ik wil dat mensen weten wat wij hebben gedaan en wie ik ben geweest en wat wij hebben meegemaakt, hier in deze stad en ver daarbuiten. Gedaan in Gods naam. Maar wie is Hij? Soms weet ik dat ook niet meer, hoewel ik mijn avontuurlijke leven aan geloof heb besteed. Deze stad is vergeven van allerlei vormen van religie. Hoog boven de stad uit steekt de tempel van Jupiter Capitolinus, maar ook deze god lijkt hardvochtig. Ik heb tenminste nog nooit enige barmhartigheid gezien, gedaan in zijn naam. Het is eerder zo dat elke vorm van menselijke vernedering door de volgelingen van Jupiter zorgvuldig wordt vermeden. Alsof mensen als ze ziek worden maar beter niet kunnen bestaan, een mensenleven geen waarde meer heeft als het niet krachtig is. Er lijkt geen plaats voor hen die lijden. Verdragen

kan ik dat niet. Op de hoeken van de straat zijn de godshuizen, de tempels, de synagogen, de verzamelplaatsen van bezweerders en bizarre geesten. Ruzies, haat en nijd, een vreemde wereld van geloof en ritueel, waar van alles te koop is voor geld. Ik heb momenten dat ik in geen god meer geloven kan, waar die ook vandaan komt. Maar laat ik vertellen wat ik weet. Waarom ik heb geleefd. Waarom ik heb gedaan wat ik heb gedaan. Als ik dat zelf tenminste weet en begrijp.

Ik kwam elf jaar geleden, in het jaar 80, na tien grotendeels gelukkige jaren in Alexandrië gewoond te hebben, naar Antiochië. Wat moet ik u veel vertellen, ik hoop dat ik er de kracht nog voor heb. Het Jeruzalem van mijn jeugd had ik al in het jaar 70 moeten verlaten. Dat was het catastrofale jaar, voor mijn volk en voor mijn familie. Het jaar waarin ik samen met mijn vader vluchtte uit het brandende Jeruzalem, waar Titus, de toenmalige militaire commandant van het Romeinse leger en de latere keizer van het Rijk, de Joodse opstand neersloeg. In de zomer van dat jaar belegerde Titus de stad met vier legioenen. Hij sloeg zijn tenten op bij de berg Scopus. Onverwachts was deze actie van Titus niet. Een heftige vernedering van de Romeinse bestuurder was eraan voorafgegaan. Ik zal vertellen hoe dit drama is ontstaan. Het heeft mijn leven getekend.

In het jaar 23 werd ik geboren in Jeruzalem, waar ik jarenlang bleef wonen. Ik zag de stad van mijn jeugd geleidelijk veranderen en vooral verharden. Na een periode van min of meer vreedzame co-existentie met de Romeinse bezetter nam -zeker na het jaar 60- de maatschappelijke onrust sterk toe. De belastingoproeren en de slepende etnische en religieuze spanningen in de Heilige Stad en in andere steden van Judea waren steeds verder opgelopen. Verschillende joodse groeperingen reageerden elk op een eigen wijze op de maatschappelijke onrust. Maar omdat Rome de uiteindelijke macht had en de rust moest bewaren en dat slechts met wisselend succes deed, keerde de algemene opinie zich meer en meer tegen het Romeinse gezag. Steeds vaker bestreden verschillende Joodse facties en de Romeinse bevolking elkaar. Gescheiden werelden, onoverbrugbaar en getekend door verschillen. Vooral in de delen van de steden met een gemengde populatie, waar men boven op elkaar woonde, uitten de spanningen zich in talloze incidenten. Mensen werden zonder directe aanleiding gemolesteerd. Het was niet ongewoon als de dood hierop volgde. De straten waren onveilig en de kinderen groeiden op in onzekerheid en angst.

Toen in het voorjaar van 67 in Jeruzalem bekend werd dat de Joden van Caesarea -de stad die de Romeinse overheersers van Judea tot hun bestuurlijke machtscentrum hadden gemaakt- hun burgerrechten dreigden te verliezen en de provocaties niet langer hadden kunnen verdragen en tenslotte besloten hadden te buigen voor het geweld en de pesterijen en de stad verlaten hadden, steeg de spanning tot ongekende hoogte. Het was alsof de adem je ontnomen werd. In een troosteloze stroom was de opgejaagde stoet uit de havenstad vertrokken. In hun armen de heilige boeken en rituele voorwerpen uit hun synagogen. Niet alles kon worden meegenomen. Toen de Romeinse procurator Gessius ook nog de som van zeventien talenten aan rijkdommen uit de tempel van Jeruzalem vorderde, als belasting voor de keizer, bereikte de woede van de Joden een gevaarlijk en onomkeerbaar punt. De reactie in Jeruzalem bleef niet lang uit. De Joden werden vervuld van haat en luisterden niet meer naar de enkeling die herinnerde aan de oude woorden: 'Gij zult geen kwaad met kwaad vergelden.' De procurator werd het leven zuur gemaakt en zelfs werd er een aanslag op zijn leven gepleegd. Het antwoord van Rome was heftig. De soldaten plunderden delen van de stad als welkome aanvulling op hun soldij. Toen Gessius en zijn manschappen -beladen met onderweg opgedane roofbuit- vanuit Caesarea Jeruzalem naderden om orde op zaken te stellen, gaf hij aan iedereen die langs de kant van de weg stond, opdracht om hem toe te juichen. Wie dit gebod niet zou nakomen wachtte gevangenschap en foltering. Dat gaf de doorslag. De situatie werd onbeheersbaar. Ik was bang en voelde dat een deel van mijn leven was afgesloten. Jeruzalem, mijn stad, de stad waar ik van hield, stond op het spel. De stad waar ik was geboren en had gespeeld.

Onbegrip tussen alle betrokken partijen had in Jeruzalem en heel Judea al jarenlang een grote rol gespeeld. Onbenulligheid en gewoontevorming met soms vreselijke gevolgen. De Joodse leiders hadden in het najaar van 39 een aan de keizer gewijd altaar neergehaald omdat ze dit zagen als een uiting van blasfemie. Het gevolg was groot. Caligula, de toenmalige wrede keizer, gaf opdracht om in de tempel van Jeruzalem een meer dan manshoog beeld van hem te plaatsen, wat daadwerkelijk gebeurde in het jaar 41. Herodes Agrippa I, die destijds Judea regeerde, probeerde dit te voorkomen, maar tevergeefs. Dat zijn macht niet zover reikte stemde de Joodse elite zorgelijk, want het was het recht van het huis van Herodes om de hogepriester te benoemen en de toegang tot de macht was hen veel waard. Het leidde tot grote onrust in Jeruzalem en Judea en ik werd -ik was toen achttien- in de protesten meegesleurd. In de onbezonnenheid van mijn jeugd had ik geen

enkel begrip, opgehitst als we waren in onze jonge jaren en daarin bevestigd door sommige van onze geestelijke leiders die het besluit van Caligula zagen als een daad van provocatie.

Na de dood van Herodes Agrippa, die ondanks het beeldincident in de tempel een redelijk goede relatie had met de Joodse leiders, groeide er een steeds sterkere onderstroom onder langzaam radicaliserende Joden. Er gistte een zekere vorm van Messianisme onder de bevolking, ook breder in Judea, alsof men verwachtte dat de bevrijder van het Romeinse juk spoedig zou komen. Een zekere Theudas verzamelde een paar jaar later, rond het jaar 45, onder het procuratorschap van Cuspius Fadus, een grote groep rebellen om zich heen, die hij op een dag naar de Jordaan voerde, terwijl hij hen beloofde dat de rivier op zijn woord zou splijten en droog zou vallen, zoals eens onder Mozes, de legendarische profeet van ons volk. Fadus stuurde de cavalerie op hen af en vele volgelingen van Theudas werden gevangengenomen. Theudas zelf werd onthoofd en zijn hoofd werd in Jeruzalem tentoongesteld. Ik keek er die avond naar met fascinatie en afschuw. Maar kijken ging ik wel, zoals zovelen, ik moest in een rij staan. Wat is dat toch dat de dood in zijn wrede vorm ons zo aantrekt?

In deze broeierige en gespannen atmosfeer groeide ik op als jonge man. Pas later, toen ik mij meer verdiept had in de religie van de Romeinen en in hun gewoonten, begreep ik dat zij waarschijnlijk geen kwaad in de zin hadden gehad. Het was een vrij normaal gebruik van de Romeinse bezetter om in de streken die zij hadden onderworpen, de daar aanbeden, voor hen vreemde, goden toe te voegen aan hun eigen pantheon. Dit stond bekend als de *interpretatio Romana*. Maar deze luchthartige, open praktijk verdroeg zich niet met het fanatieke monotheïsme van de meeste Joodse tempelleiders. De Joodse leiders konden de in het hele Rijk verplichte keizercultus niet aanvaarden en om slepende conflicten te voorkomen had de pragmatische keizer Augustus al rond het begin van de jaartelling aan ons volk het privilege van ontheffing van de cultus gegund. Deze tolerante praktijk was door keizer Caligula terzijde geschoven maar later door zijn opvolger Claudius weer in ere hersteld. Maar echt goed kwam het niet meer. De geest was uit de fles.

Het vuur van het onbegrip smeulde zo voor een lange reeks van jaren maar rond het jaar 64 werd de situatie echt gevaarlijk. In dat jaar werd Gessius Florus door de keizer aangesteld als de nieuwe procurator van Judea. We leerden hem al snel kennen als een gewetenloze man met matige bestuurlijke kwaliteiten. De

precaire situatie in Judea kon hij niet aan. Het vergde veel wijsheid en stuurmanskunst om ieder het zijne te geven. Gessius Florus was daartoe niet in staat. Om zijn onvermogen toe te dekken wakkerde hij de rellen verder aan, om zo een legitimatie te krijgen voor de enige wijze van optreden die hij verstond, de harde hand, de botte bijl. Gessius' optreden werkte als een katalysator voor de al jarenlang opgehoopte maatschappelijke spanning in Judea. De incidenten liepen uit de hand. Vechtpartijen in de smalle straten van de steden namen toe en werden onbeheersbaar. Dit had grote gevolgen, niet alleen voor ons Joden, maar ook voor Rome.

De Zeloten, de fanatiekste Joodse groepering, met een sterk politiek gekleurde opvatting van het "Koninkrijk van God" leken gewacht te hebben op de provocatieve sfeer, die Gessius verspreidde. Ze verstevigden hun greep op de inwoners van de stad, vooral op de jonge mannen, alsof ze voelden dat ze nu of nooit de revolutie moesten prediken. Hun overtuiging dat zij als rechte volgelingen van God niemand boven zich moesten dulden, waardoor zij ook het keizerlijk gezag als een godslastering ervaarden, laaide op als een veenbrand. Ik ben in mijn hart nooit een Zeloot geworden, al ben ik op dat punt lafhartig geweest. Ik zal het moeten vertellen. Ik zal het doen. U zult het horen, ik wil eerlijk zijn. Dat moet. Ten diepste werd ik nooit innerlijk vertrouwd met hun wijze van denken. Hun ideeën stonden ver af van de meer bedaagde en niet politiek gerichte Farizeese omgeving, waarin mijn vader mij had grootgebracht. Hij was een Farizeeër van de meer gematigde school, goed thuis in het ingewikkelde overgeleverde netwerk van mondelinge tradities en interpretaties, altijd op zoek naar de betekenis van oude wetten in nieuwe tijden.

Ik was dus geen Zeloot van huis uit, maar ik had wel een vriend, die in dat strijdbaardere milieu was opgevoed. Mijn vader had mij regelmatig -hoewel hij altijd mijn eigen keuzes respecteerde en mij ook stimuleerde om mijn eigen weg te gaan- gewaarschuwd als ik thuiskwam met Alfeüs, mijn vriend vanaf mijn vroegste jeugd. Samen waren we opgegroeid in deze stad, waarvan we als jonge mannen alle hoekjes kenden. Melchior, de vader van Alfeüs behoorde tot de militantste Zeloten van de stad. Via mijn vriend kende ik de sfeer bij de Zeloten, maar hun manier van denken heb ik als jongen nooit echt kunnen invoelen. Onze vaders hadden onze vriendschap niet verboden, maar wel hoor ik nog de woorden van mijn vader: 'Het is een lange weg voor een zoon om zijn vader te verlaten, maar het zaad van de haat draagt ver.' Begrijpen deed

ik hem niet. Toen niet. Ik bleef verbonden met Alfeüs, voor nog vele jaren, tot zijn dood, die mijn leven en lot heeft bepaald.

De laatste jaren in Jeruzalem waren explosief, met de steeds verder oplopende spanningen. Toen in de maand juni van het jaar 67 -ik was toen begin veertig- de troepen van Gessius bij de stadspoorten van Jeruzalem aankwamen, was dat het begin van het einde. De bevolking die gedwongen werd de binnenkomende cohorten toe te juichen, was tot het uiterste geprovoceerd. Door de hele stad stonden de mensen rijen dik. Soldaten dreven hen bij elkaar en iedereen voelde dat een confrontatie niet uit kon blijven. En men wilde het meemaken, al was de angst in vele ogen te lezen. Ik stond bij de noordelijke poort, de Schaapspoort, vlak bij de zuilengang, bij het bad van Bethesda. De wonderlijke plaats waarover verhalen van ziekte en genezing rondgingen. Want van tijd tot tijd daalde een engel uit de godenwereld neer in het bad, dan bewoog het water en wie er dan het eerst in het water kwam, na de beroering van het water, werd gezond, welke ziekte hij ook had. Maar vandaag zou het wonder uitblijven. De eeuwenoude burcht Antonia torende boven ons uit en leek de adem in te houden. 'Ze komen, ik heb ze gezien' hoorde ik naast me de verzenuwde stem van Jona, een van een groep mannen die ik al zo lang kende. Over hem zal ik u nog moeten vertellen, ook al zou ik dat liever overslaan. Maar ik zal het doen, natuurlijk. Wat is het veel. Een heel leven beschrijven. Ik hoop dat ik de tijd nog heb.

Langs mij heen reden Romeinse soldaten te paard. 'Juich voor de troepen van Gessius Florus', beten ze de mensenmassa toe. Niet ver van de Schaapspoort was de tempel. Daar zag ik de zeer in aanzien staande Ananias, de oude man, die hogepriester was geweest in de jaren tussen 47 en 59, staan op een strategische plek, op een verhoging, vlak bij de poort. Tijdens zijn hogepriesterschap had hij altijd gepoogd zoveel mogelijk in een goede verstandhouding te blijven met de Romeinse bezetters. Zijn zwakkere opvolgers waren minder in staat geweest om de moeilijke situatie te overzien en Ananias was gedurende vele jaren na zijn officiële hogepriesterschap voor het volk een man met gezag gebleven en voor de bestuurders van Judea een belangrijk aanspreekpunt.

Vanwaar Jona en ik stonden, konden we hem goed zien. Hij stond bekend als een wijs man, hoewel hij ook een moeilijke en weerbarstige en zelfs bij tijden sluwe kant had. Ik zal niet vergeten met wat voor droeve blik hij de troepen van Gessius zag naderen, zo dichtbij dat je elkaar nauwelijks meer kon verstaan. Het was duidelijk dat hij de

fanatieke Zelotische leiders, die de meute ophitsten om in verzet te komen en de troepen niet toe te juichen, met geen mogelijkheid zou kunnen overstemmen. Hij probeerde het niet eens. Overal om me heen hoorde ik het geschreeuw van opgewonden Joodse mannen en vrouwen: 'Weg met de Romeinen, we buigen niet voor hen!' Toen het gedreun van de paardenhoeven oorverdovend werd en de eerste soldaten de poort doorreden, zag ik hoe Ananias hen desondanks toejuichte. Duidelijk niet van harte, maar hij deed het. Het leek laf maar het was verstandig, al kon ik dat op dat moment niet helder zien. Het oproer was hevig. 'Dood aan de Romeinen!' hoorde ik overal om me heen. Al snel verloor ik Ananias uit het oog. De opgezweepte mensenmassa was niet langer te controleren en met alles wat men vinden kon ging men de binnenrijdende Romeinse soldaten te lijf. Stenen werden uit de muur getrokken. De paarden raakten in paniek. De soldaten hadden niet op een dergelijke aanval gerekend en ze sloegen met hun zwaarden en dolken om zich heen. Ook speren doorboorden de massa. Vele Joden stierven die dag met haat in hun ogen en bitterheid in hun hart. Ik zag mannen die ik al jaren kende voor mijn ogen sneuvelen. De Zeloten vuurden de massa aan en ondanks het gebrek aan gecoördineerde leiding lukte het de bevolking van Jeruzalem die dag om de overhand te krijgen op de verraste Romeinen. Ze slaagden erin de stad onder controle te krijgen en de bloeddorstige menigte bestormde zelfs de burcht Antonia, waarbij ze zich meester maakte van hulpmiddelen, zoals wagens en ladders. Ik zag hoe de jarenlang vernederde Joodse jonge mannen alle eerbied voor het leven, die zij sinds hun vroege kinderjaren hadden geleerd, volkomen vergaten en zonder moeite de soldaten die zij hadden weten te overmeesteren om het leven brachten. Een aantal van hen werden de muren van de burcht afgegooid om daar te worden vertrapt door de angstige, richtingloze paarden en de voeten van de op hol geslagen meute.

Ik maakte me zorgen om Jona, die ik nergens meer zag. Ik sloop dicht langs de muren en bereikte via een omweg de tempel. Het tempelplein was volgestroomd met mensen. Ik probeerde me naar voren te dringen om te zien wat er aan de hand was. Toen ik via de rechtervleugel van het plein bijna vooraan was gekomen, zag ik op een verhoging, vlak voor de ingang van de tempel, Eleazar staan, de secretaris en dus na de hogepriester de op een na hoogste autoriteit van de tempel. Hij sprak de opgewonden menigte toe. Eleazar was de zoon van Ananias. Hij leek uiterlijk op hem maar miste zijn wijsheid en levenservaring. Via mijn vader, die op goede voet stond met Ananias, wist ik iets van de spanningen tussen vader en zoon. Mijn vader was een man met een brede levensvisie.

Daarin vond hij Ananias, die ook beschikte over een geest waarin voor vele stemmen plaats was. Eleazar was het tegenovergestelde. Hard, ongeduldig, radicaal en overtuigd van zijn eigen gelijk. Ik zag zijn verbeten gezicht en hoorde hem aan op dit cruciale moment: 'Mannen van Israël, dit is de dag die God zelf jullie geeft. Laat je niet langer vernederen en weiger nog langer om gebukt te gaan onder het gezag van Rome, de bezetter. Het is nu de tijd voor strijd. Sta niet langer toe dat de tempel ontwijd wordt met offers aan de keizer. Werk niet meer samen met de Romeinen, het is genoeg geweest.' Juist toen hij opriep om de tempel te bestormen -om zo dus zijn eigen vader, de eerbiedwaardige voormalige hogepriester, feitelijk te schofferen- werd het achter mij merkwaardig stil. Ik keek om en zag hoe de mensenmassa uiteen week en er een pad vrijkwam. Stap voor stap zag ik hoe Ananias aan kwam lopen. Hij liep moeilijk. Waarschijnlijk was hij gewond geraakt in het geweld dat de straten van Jeruzalem overspoelde. Met moeite baande hij zich een weg naar zijn zoon, naar de verhoging, van waaruit de menigte hem zou kunnen zien. Om mij heen hoorde ik het gemurmel, 'De hogepriester',- want zo werd hij ook na zijn terugtreden nog altijd genoemd- 'opzij, opzij.' Toen Ananias Eleazar had bereikt, was het even onwezenlijk rustig, zodat je vogels kon horen in de stilte.

De hele heksenketel van die dag leek te worden gestold in dat ene moment waarop wij de oude man en zijn zoon tegenover elkaar zagen staan. Onwillekeurig hield ik mijn adem in. Ananias nam het woord: 'Dit is mijn eigen zoon, die jullie oproept tot de strijd. Volg hem niet als je wilt leven. Al honderden jaren, vanaf de dagen van onze oeroude leider Ezra, staat in de tempel het offerblok voor wie de macht heeft. Wat doet het af aan ons geloof in de Eeuwige? Ons geloof is een zaak van het hart. De tempel is maar een beeld van ons innerlijk leven. Volg je verstand. Volg de wijsheid, die God je heeft gegeven en stop het geweld. We zullen ten onder gaan aan onze eigenwaan als we daarmee doorgaan. Wie heeft jullie geleerd om bloed te vergieten in de naam van de Eeuwige? Het is JHWH die vrede wil. Geen strijd. Het is JHWH die leven wil, geen dood. Het is JHWH die geeft om niet. Hij doet ons wonen in het land.' Ananias stopte om adem te halen. Nu pas zag ik waarom hij zo moeilijk liep. Hij had inderdaad een flinke wond aan zijn rechterbeen waaruit bloed sijpelde, gestelpt door zijn linnen broek. Ook op zijn tuniek zaten bloedvlekken. Intuïtief schoot ik naar voren om hem te helpen. Vaak had ik op zijn schoot gezeten in mijn jongensjaren, terwijl ik luisterde naar het gesprek tussen hem en mijn vader. Met moeite hernam Ananias het woord, terwijl de stilte nog steeds aanhield. 'Stop de strijd, voor het te laat is, ik bid jullie, laat deze dag niet de

geschiedenis ingaan als de dag waarop het Joodse volk zich in het ongeluk stort.' Maar het was te laat. Van achter mij werd de stilte doorbroken. Iemand schreeuwde 'Weg met Ananias, weg met de verrader! Leve Eleazar!' Ongehoorde woorden. Ongelooflijk dat ze werden uitgesproken op die zwarte dag. Eleazar aarzelde. Ik zag hoe hij zijn oude vader nog een moment aankeek en daarna de kolkende menigte. Toen riep Eleazar: 'Weg met de Romeinen, dood aan de bezetter!', waarop de voorste rijen de tempel binnenstormden om die te bezetten. Het Romeinse offerblok werd in stukken gegooid op het tempelplein.

Ik drong naar voren om Ananias te helpen. Met grote moeite kon ik hem bereiken. Ik zag hoe verschillende mensen hem omverduwden in de chaos. Toen ik bij Ananias aankwam, lag hij op de grond. Ik pakte hem voorzichtig op en droeg hem op mijn schouders weg van de massa. Via een wirwar van achterstraatjes bereikte ik doodop en verward het huis van mijn vader. Ik klopte aan. Toen de bediende het luik opendeed, schrok hij geweldig en onmiddellijk opende hij de zware deur. Ik liep direct door en droeg Ananias naar de kamer van mijn vader. Ontsteld stond mijn vader op toen wij binnenkwamen. Hij boog zich over zijn oude vriend. Ananias keek hem aan en sprak zacht. 'Het is het einde, wij zullen vergaan, zonen staan op tegen hun vaders, volk staat op tegen volk, wij zullen niet langer in vrede over onze pleinen gaan.' Toen zakte hij weg in een koortsige halfslaap terwijl wij de wond probeerden te stelpen. Mijn vader week niet van zijn zijde. Ik wilde terug naar het tempelplein om te zien wat er gebeurde. Om zelf mee te maken wat haat en kortzichtigheid kunnen doen. Toen ik de kamer van mijn vader verliet en omkeek -de koele deurknop nog in mijn verhitte hand- zag ik de twee mannen, hand in hand. Ik liet hen alleen en ging weg, de stad weer in.

Later hoorde ik dat de Zeloten op deze dag de verschillende strategische plaatsen in de stad, waaronder de burcht Antonia, hadden ingenomen. Overal hadden ze wapens en andere zaken buitgemaakt. Ik hoorde dat ook in andere steden en delen van Judea een ontlading van haat had plaats had gevonden. Zelfs het hooggelegen plateau van Massada, bij de Dode Zee, werd veroverd. De vernedering van de Romeinen was enorm. De rebellen hadden Jeruzalem tegen de avond onder controle. Overal lagen de lijken van Romeinse soldaten en Joodse strijders. Wat zowel Joodse leiders als Ananias en Romeinse leiders hadden willen voorkomen, was nu toch gebeurd. De relatieve vrijheid en de decennialange periode van stilzwijgende samenwerking en verdraagzaamheid, die ervoor

hadden gezorgd dat de maatschappelijke spanningen beheersbaar bleven, waren in een proces van jaren steeds verder afgebrokkeld met dit verschrikkelijke resultaat. Een Romeins cohort dat de vrije aftocht uit Jeruzalem was beloofd, werd zonder pardon afgeslacht. Een gegeven woord verloor zijn waarde. Wat er de komende tijd ook zou gebeuren, het stond vast dat Rome dit niet ongewroken zou laten. De wrede keizer Nero stuurde Vespasianus, zijn latere opvolger, op een strafexpeditie. En tegen het jaar 70 zou diens zoon Titus het beleg van Jeruzalem beginnen. Maar die rampzalige dag leek nu nog ver weg.

Toen de nacht inviel verlichten de vuren van de in brand gestoken huizen een spookachtig Jeruzalem. Feestvierende fanaten, plunderingen en dronkemansgejuich. Het was gevaarlijk in de stad. Toen ik in het begin van de nacht terugkwam in het huis van mijn vader zag ik hem zitten. Hij had de hand van Ananias nog altijd vast. Mijn vader keek mij aan. En in zijn ogen zag ik een droefenis die ik tot dat moment nog niet in zijn zachtmoedige ogen had gezien. Die nacht was de oude hogepriester overleden tijdens het eerste uur van de nieuwe dag in het jaar Anno Domini 67, in de maand Iyar van het Joodse jaar 3827.